

Богдан Наталія Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова*

Bogdan Nataliia

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Tourism and Hotel Management
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-8176-9721*

Оболенцева Лариса Володимирівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова*

Obolentseva Larysa

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Tourism and Hotel Management
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0001-7085-6902*

Осовець Олександр Едуардович

*аспірант кафедри туризму і готельного господарства
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова*

Osovets Oleksandr

*PhD Student of the Department of Tourism and Hotel Management
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

DOI: 10.25313/2520-2294-2024-10-10401

**АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ
ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО СЕКТОРУ
ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
ANALYSIS OF THE EUROPEAN EXPERIENCE
IN RESTORING THE TOURISM SECTOR
AFTER WORLD WAR II**

Анотація. Вступ. Стаття присвячена критичному аналізу досвіду відновлення туристичної галузі Європейських країн після Другої світової війни та можливостям пристосування європейського досвіду для відбудови туристичного сектору України після завершення бойових дій. У контексті сучасних тенденцій розвитку туризму, досвід поствоєнного відновлення європейських країн може бути корисним для відновлення туристичної галузі України після завершення російсько-української війни. Зокрема, актуальним є застосування практик реконструкції інфраструктури з урахуванням сучасних технологій і екологічних стандартів.

Мета. Метою статті є критичний аналіз європейського досвіду відновлення регіонального туризму після Другої світової війни в контексті визначення можливостей його адаптації для поствоєнного відновлення туристичної галузі України з урахуванням сучасних економічних, соціальних і технологічних викликів.

Метод (методологія). Для досягнення мети було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: метод аналізу документів, порівняльний аналіз (при вивченні досвіду країн), метод історичного вивчення та абстрактно-логічний (зادля дослідження розвитку туристичного сектору), метод прогнозування (зadля розробки перспектив відновлення туристичного сектору на основі проведеного аналізу).

Результати. За результатами дослідження встановлено, що європейський досвід може бути адаптований до українських реалій, особливо у питаннях залучення приватного капіталу та використання міжнародних фінансових механізмів, а також розвитку державно-приватного партнерства. Відновлення туристичних об'єктів на окупованих та деокупованих територіях України, таких як «Асканія-Нова» та Свято-Успенська Святогірська Лавра тощо, потребуватиме значних інвестицій, що робить модель публічно-приватного партнерства найбільш ефективною.

Виявлено, що в післявоєнний період уряди європейських країн активно запроваджували державні ініціативи для підтримки та розвитку туристичного сектору.

Визначено, що основними напрямками державної підтримки були реконструкція туристичної інфраструктури, створення спеціальних економічних зон для стимулювання інвестицій, державні субсидії для приватних підприємств у сфері туризму, а також програми з розвитку внутрішнього туризму.

Результати статті дозволяють підкреслити необхідність комплексного підходу до відновлення туристичної галузі України з використанням сучасних технологій, міжнародної підтримки та розвитку сучасних механізмів інвестування.

Ключові слова: Україна, Європейський досвід, відновлення туризму, економічне зростання, публічно-приватне партнерство, інвестиції.

Summary. Introduction. The article is dedicated to a critical analysis of the experience of post-World War II tourism recovery in European countries and how this experience can be applied to the reconstruction of Ukraine's tourism sector after the end of the war. In the context of current trends in tourism development, the post-war recovery experience of European countries can be valuable for the restoration of Ukraine's tourism industry after the conclusion of the Russian-Ukrainian war. In particular, the application of infrastructure reconstruction practices that incorporate modern technologies and environmental standards is especially relevant.

Purpose. The aim of this article is to critically analyze the European experience in restoring regional tourism after the Second World War, with the goal of identifying possibilities for its adaptation to the post-war restoration of Ukraine's tourism industry, taking into account contemporary economic, social, and technological challenges.

Method (methodology). To achieve the aim, a range of general scientific and specialized methods were employed, namely: document analysis, comparative analysis (when analyzing the experiences of different countries), historical research method and abstract-logical methods (for investigating the development of the tourism sector), and forecasting method (for developing prospects for the restoration of the tourism sector based on the conducted analysis).

The results. The research established that European experiences can be adapted to Ukrainian realities, particularly in attracting private capital, utilizing international financial mechanisms, and developing public-private partnerships. The restoration of tourism sites in Ukraine's occupied and de-occupied territories, such as Askania-Nova and the Sviatohirsk Lavra, will require significant investments, making public-private partnerships the most effective model.

It was found that in the post-war period, the governments of European countries actively implemented state initiatives to support and develop the tourism sector.

It was determined that the main directions of state support included the reconstruction of tourism infrastructure, the creation of special economic zones to stimulate investment, state subsidies for private enterprises in the tourism sector, and programs for the development of domestic tourism.

The results of this article underscore the necessity for a comprehensive approach to restoring Ukraine's tourism industry, employing modern technologies, international support, and the development of contemporary investment mechanisms.

Key words: Ukraine, European experience, tourism recovery, economic growth, public-private partnership, investments.

Вступ. Регіональний туризм у країнах Європи зазнав суттєвих змін після завершення Другої світової війни. Військові дії призвели до масових руйнувань як інфраструктурних об'єктів, так і культурної спадщини, що мало безпосередній вплив на туристичну галузь. У післявоєнний період туризм став одним із ключових елементів економічного відновлення багатьох європейських держав, особливо тих, які постраждали найбільше від війни. Кількість туристичних потоків почала стрімко і невпинно зростати починаючи з 1950 року, з явним переважанням країн Європи у цьому процесі [5, с. 5]. Економічні наслідки війни вимагали від європейських урядів запровадження нових механізмів стимулювання внутрішнього та міжнародного туризму. Одним із прикладів цього є впровадження масштабних реконструкцій транспортної інфраструктури, яка

забезпечувала доступність основних туристичних маршрутів. Крім того, держави активно інвестували в відновлення історичних пам'яток, таких як Рейхстаг у Німеччині та Собор Паризької Богоматері у Франції, що дозволило залучити значну кількість туристів і забезпечити стабільний грошовий потік у регіони. Значний вплив на розвиток туризму мали також міжнародні програми допомоги, як-от План Маршалла, який надав фінансову підтримку для відновлення європейських економік, у тому числі й туристичної інфраструктури. Протягом перших років після війни країни Європи отримали близько 13,3 мільярдів доларів США що дорівнює 143 мільярдам доларів сьогодні, і частина з яких була спрямована на розвиток туризму та культурних об'єктів [6], що сприяло підвищенню конкурентоспроможності європейських туристичних напрямків на світовому ринку.

У контексті сучасних тенденцій розвитку туризму, досвід поствоєнного відновлення європейських країн може бути корисним для відновлення туристичної галузі України після завершення російсько-української війни. Зокрема, актуальним є застосування практик реконструкції інфраструктури з урахуванням сучасних технологій і екологічних стандартів. Наприклад, у Швейцарії після Другої світової війни відновлення зимових видів спорту стало основою для розвитку еко-туризму, що є важливим пріоритетом для сучасної України [7, с. 31]. Окрім того, приклад Італії, яка у повоєнний період успішно інтегрувала туризм у свою економічну політику через створення спеціальних зон туристичного розвитку, може слугувати моделлю для розвитку регіонів України з багатою культурною спадщиною, таких як Львівська та Чернівецька області. Впровадження таких зон знижує податкове навантаження на інвесторів і сприяє швидкому залученню капіталу в туристичну індустрію.

Необхідність пошуку напрямів поствоєнного відновлення туристичної галузі України на основі використання закордонного досвіду та його адаптації до українських реалій обумовлюють актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість наукових досліджень, присвячених відновленню туристичної галузі після військових конфліктів, демонструють значний науковий інтерес до цього питання, особливо в контексті післявоєнного економічного відновлення. О. Булик у своїй праці «Стратегія відновлення економіки України після війни» детально аналізує механізми, які можуть бути застосовані для посткризового відновлення економіки України, зокрема що стосується відновлення зруйнованої інфраструктури, розвитку систем культури та спорту і підтримки малого та середнього бізнесу через державні програми та фонди [1]. М. Бурик, О. Ромахова та І. Алексеєнко в колективній монографії «Перспективи розвитку територіальних громад після завершення війни» приділяють увагу питанню регіонального розвитку на базі туристичних ресурсів, акцентуючи на важливості формування самодостатніх громад з використанням місцевих культурних та природних ресурсів. У дослідженні вказується на потребу в синхронізації національних ініціатив із регіональними стратегіями для досягнення максимального ефекту у сфері туризму [2, с. 53]. О. Вовченко та Н. Петренко у своїй праці «Консенсусний підхід до відновлення економіки Європи після Другої світової війни» аналізують європейський досвід повоєнного відновлення та наголошують на ролі міжнародних фінансових організацій у процесі реконструкції інфраструктури. Вони наводять приклади країн Західної Європи, які змогли ефективно відновити свою економічну діяльність завдяки кредитним програмам та грантам, зокрема, через План Маршалла [3]. Цей досвід може бути застосований

і в сучасних українських умовах. Ю. Дащук досліджує проблеми та перспективи розвитку культурного туризму з огляду на досвід інших країн у поствоєнний період та наскільки важливою є роль міжнародної допомоги у відновленні і захисті історичних пам'яток [8]. А. Магомедов у статті «Зарубіжний досвід економічного відновлення після війни» акцентує увагу на важливості довгострокового планування для стабільного розвитку економіки після військових конфліктів. Автор досліджує досвід різних країн, зокрема Німеччини та Італії, у відновленні їх економіки після Другої світової війни, підкреслюючи ефективність взаємодії між державним та приватним секторами [4].

Але, комплексний підхід до відновлення туристичної інфраструктури не знайшов відображення в роботах, що є у відкритому доступі. Крім того, розроблення конкретних заходів щодо поствоєнного відновлення туризму потребують поглиблених досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених післявоєнному відновленню туризму в європейських країнах, залишається низка невирішених аспектів, які потребують подальшого вивчення. Одним із найважливіших питань є недостатнє розуміння ролі регіональних особливостей у формуванні стійких туристичних моделей у контексті поствоєнного відновлення. Більшість сучасних досліджень зосереджується на загальнонаціональних стратегіях або міжнародній співпраці, водночас регіональні ініціативи та їх вплив на локальні економіки недостатньо досліджені. Такий підхід може бути обмеженим для країн, які, як і Україна, мають значні регіональні відмінності, як у культурному, так і економічному плані. Ще одним невирішеним питанням є інтеграція сучасних технологій у процес післявоєнного відновлення туристичної інфраструктури. Хоча деякі дослідження звертаються до інновацій у сфері туризму, практичні аспекти їх впровадження в умовах постконфліктного середовища залишаються відкритими. Особливо це стосується використання цифрових платформ для залучення туристів і просування регіональних продуктів на світовому ринку.

Не менш важливим є питання про забезпечення соціальної стійкості місцевих громад через розвиток туризму. Все ще залишається недостатньо вивченим вплив туризму на соціальну інтеграцію місцевого населення. Це особливо актуально для України, де після війни очікуються значні демографічні зміни та переміщення населення. Також варто звернути увагу на недостатню кількість емпіричних досліджень, які б оцінювали ефективність міжнародної фінансової допомоги для відновлення туризму в постконфліктних країнах. Окрім того, питання екологічної стійкості туристичних проєктів післявоєнного періоду також не є достатньо дослідженим. В умовах

глобальних екологічних викликів інтеграція екологічних стандартів у процес відбудови туристичної інфраструктури потребує більш ґрунтовного аналізу та розробки нових підходів.

Метою статті є критичний аналіз європейського досвіду відновлення регіонального туризму після Другої світової війни в контексті визначення можливостей його адаптації для поствоєнного відновлення туристичної галузі України з урахуванням сучасних економічних, соціальних і технологічних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга світова війна мала глибокий вплив на туристичну інфраструктуру більшості європейських країн, що відбилася на економічному потенціалі регіонів, які були традиційно орієнтовані на туризм. Масштабні руйнування, спричинені бойовими діями, зачепили не лише культурні пам'ятки та об'єкти інфраструктури, але й системи транспортної логістики, що забезпечували доступ туристів до основних напрямків. Європа дуже постраждала від фашистської Німеччини — і промислові потужності, і міська інфраструктура, і житлові будинки подекуди були повністю знищені [9, с. 116]. Наприклад, у Франції, зокрема в Парижі, руйнування транспортних мереж та залізничних станцій значно ускладнили пересування туристів, що призвело до суттєвого зниження обсягів відвідувань у перші роки після війни. Окрім прямого руйнування інфраструктури, війна завдала шкоди й культурному спадку європейських країн, що також позначилося на туристичному секторі. Німеччина, яка традиційно була одним із найбільш відвідуваних центрів культурного туризму, втратила значну кількість своїх історичних пам'яток. Наприклад, Дрезден, місто, відоме своєю архітектурою епохи бароко, було зруйноване майже на 80%, що вимагало багаторічної відбудови [10, с. 72].

Особливо важливим аспектом впливу війни на туризм стала зміна геополітичної ситуації в Європі. Створення нових державних кордонів та політичних блоків призвело до закриття низки міжнародних туристичних маршрутів, що раніше були популярні

серед туристів. Наприклад, закриття кордонів між Східною та Західною Німеччиною ускладнило пересування туристів та призвело до перерозподілу туристичних потоків у регіонах [11]. Відновлення туристичної інфраструктури в повоєнний період було ускладнене нестачею фінансових ресурсів та відсутністю кваліфікованої робочої сили. Наприклад, у Греції після закінчення війни дуже багато прибережних готелів на основних туристичних напрямках, таких як Афіни та острови, потребували капітальних ремонтів або повної реконструкції. Це створювало значні труднощі для відновлення туристичних потоків, особливо в контексті глобальної економічної рецесії, що почалася після війни. Війна призвела до втрати довіри міжнародних туристів до європейських туристичних напрямків, що проявилось у значному зниженні обсягів міжнародного туризму, тому відразу після завершення війни до Європи подорожувала все ще мала кількість туристів. Це було пов'язано не лише з руйнуванням інфраструктури, але й із загальною політичною нестабільністю в регіоні. Проблеми з доступом до базових послуг, таких як транспорт, енергозабезпечення та комунікації, також мали негативний вплив на відновлення туристичного сектору. Наприклад, в Італії, країні з багатою історичною та культурною спадщиною, відновлення електромереж та залізничних шляхів тривало протягом декількох років після війни, що істотно обмежувало можливості для туризму.

Туризм після Другої світової війни став невід'ємною складовою економічного відновлення європейських країн, сприяючи залученню інвестицій, підвищенню рівня зайнятості та стимулюванню економічної активності на регіональному рівні. Важливі підскладові, які впливали на економічне зростання виділені на рис. 1.

Прямі доходи від туристичних послуг включають кошти, отримані від готельного бізнесу, ресторанів, екскурсійних турів, музеїв тощо. У післявоєнний період ці види діяльності сприяли швидкому наповненню місцевих бюджетів, особливо в регіонах, що

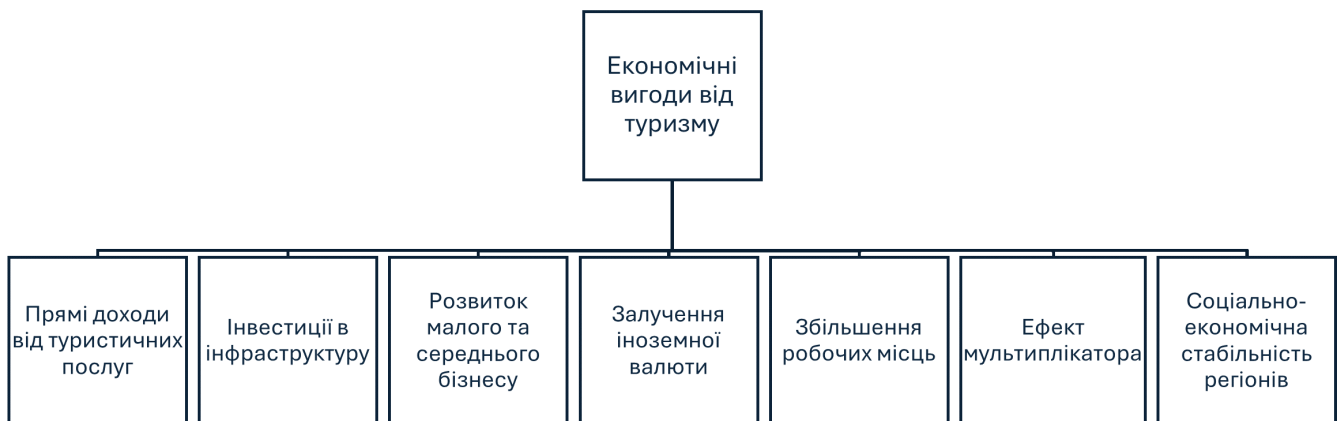

Рис. 1. Вплив туризму на складові економічного зростання
Джерело: розроблено авторами

активно залучали міжнародних туристів. Інвестиції в інфраструктуру, такі як відновлення доріг, будівництво готелів і реставрація культурних об'єктів, забезпечували розвиток суміжних галузей, як-от транспорт і будівництво, що сприяло економічному зростанню. Розвиток малого та середнього бізнесу став особливо важливим чинником для стабілізації регіональної економіки. Післявоєнні країни сприяли створенню нових підприємств у сфері обслуговування, що, в свою чергу, стимулювало місцеву економіку та сприяло працевлаштуванню населення. Залучення іноземної валюти, яку витрачали туристи, підтримувало стабільність національних валют та посилювало платіжний баланс. Збільшення кількості робочих місць у сфері туризму позитивно впливало на рівень зайнятості, особливо у віддалених регіонах, де відбудова інших секторів економіки відбувалася повільніше. Ефект мультиплікатора проявлявся в тому, що доходи від туризму сприяли розвитку інших галузей, таких як сільське

господарство, будівництво, торгівля, що додатково стимулювало економічне зростання. Соціально-економічна стабільність регіонів забезпечувалася через стабільний приплив туристів, що дозволяло підтримувати місцевий бізнес, знижувати рівень безробіття та підвищувати добробут населення.

У післявоєнний період уряди європейських країн активно запроваджували державні ініціативи для підтримки та розвитку туристичного сектору. Туризм розглядався як один із ключових елементів економічного відновлення, оскільки він забезпечував швидке залучення іноземної валюти, стимулював розвиток малого бізнесу, створював робочі місця і сприяв зростанню внутрішнього валового продукту. Основними напрямками державної підтримки були реконструкція туристичної інфраструктури, створення спеціальних економічних зон для стимулювання інвестицій, державні субсидії для приватних підприємств у сфері туризму, а також програми з розвитку внутрішнього туризму. Урядові

Таблиця 1

Ініціативи відновлення туризму в країнах Європи після Другої світової війни

Країна	Основні ініціативи
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – проголошення політики «відкритих дверей» – введення «туристського курсу» обміну іноземної валюти – надання знижки іноземним туристам при проїзді по залізниці – розробка ряду заходів на залучення іноземних туристів і скорочення виїзду французьких туристів за кордон – реалізація плану розвитку прибережного та сільського туризму на південно-західному узбережжі країни – заснування «Товариства з розвитку національного туризму» з метою відволікання французьких туристів від поїздок за кордон – розвиток «туризму пам'яті»
Італія	<ul style="list-style-type: none"> – втілення проекту з розвитку туристичної інфраструктури південного регіону Італії — Медзоджорно з ціллю створення робочих місць і припинення еміграції – створення 65 тисяч додаткових готельних номерів в результаті реалізації цього проекту – проведення рекламних заходів з метою збільшення туристського потоку з-за кордону – ініціація передавання областям адміністративних функцій держави в сфері туризму і готельної індустрії – створення комітету з координації політики в галузі туризму, в який увійшли представники всіх областей
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – масове будівництво автострад (Autobahn), що зробило подорожі автомобілем популярними – реставрація історичних пам'яток, таких як Дрезден та Лейпциг
Велика Британія	<ul style="list-style-type: none"> – створення індустрії комерційних авіакомпаній – розвиток реактивних літаків – створення засобу заробітку на обміні валют – поява таборів для відпочинку, направлених на зростаючий ринок відпусток представників середнього класу – розвиток внутрішнього туризму (відпочинок на морському узбережжі, в горах, відвідування національних парків)
Швейцарія	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток зимових видів спорту, таких як скелелазання та сноубординг – зростання популярності гірськолижного туризму
Болгарія	<ul style="list-style-type: none"> – активний розвиток готельних ланцюгів
Фінляндія	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток історико-культурного та внутрішнього туризму
Нідерланди	<ul style="list-style-type: none"> – створення однієї з найважливіших меморіальних пам'яток — музей Нідерландського опору
Румунія	<ul style="list-style-type: none"> – зростання популярності лікувально-оздоровчого туризму завдяки розвитку авіації та збільшенню мобільності населення

Джерело: розроблено авторами за [7; 12–22]

програми часто включали значні інвестиції у відновлення культурних та історичних пам'яток, оскільки такі об'єкти мали великий потенціал для залучення міжнародних туристів. У багатьох країнах створювалися спеціальні податкові пільги для готелів і ресторанів, що сприяло їх швидшому відновленню після війни. Також держави активно стимулювали розвиток інфраструктури, зокрема відбудову доріг, залізничних вузлів і аеропортів, що забезпечувало легкість переміщення туристів між основними напрямками. Іншим важливим напрямком стало створення програм для розвитку внутрішнього туризму, що сприяло зниженню рівня безробіття та забезпеченню доходів місцевих громад. Ці програми також були спрямовані на стимулювання культурного туризму, що включало фінансування фестивалів, виставок і національних свят. Детальну інформацію за різними країнами щодо ініціатив відновлення туризму у поствоєнний період представлено в табл. 1.

Окрім цього, можна також додати, що у Франції одним із пріоритетних напрямків державної політики було відновлення культурних пам'яток, таких як Версальський палац і Лувр, що дозволило збільшити приплив міжнародних туристів що сприяло активізації економіки та підвищенню надходжень до бюджету. Італія створила спеціальні економічні зони для туристичних регіонів, що дозволило підприємцям отримати податкові пільги та залучити іноземні інвестиції для розвитку готелів і курортів. У Німеччині значна увага приділялася відновленню транспортної інфраструктури, що дозволило забезпечити доступ до туристичних напрямків, особливо в культурно-історичних центрах, таких як Берлін і Мюнхен. У Великій Британії було розроблено програму для стимулювання внутрішнього туризму, що включала субсидії на транспорт для місцевих туристів, що призвело до збільшення кількості відвідувань національних парків і прибережних зон. Швейцарія, у свою чергу, інвестувала значні кошти в розвиток своїх гірськолижних курортів, що дозволило країні стати одним із провідних центрів зимового туризму в Європі.

В Україні значна кількість туристичних об'єктів і культурних пам'яток, розташованих на територіях, які зазнали прямих бойових дій або знаходяться під тимчасовою окупацією, зазнала значних руйнувань. Одним із найбільш постраждалих регіонів є Херсонська область, де зруйновані історичні пам'ятки, рекреаційні зони на узбережжі Дніпра, а також національні заповідники, такі як біосферний заповідник «Асканія-Нова». Внаслідок військових дій велика частина території заповідника була пошкоджена, а інфраструктура для туристів, включаючи екскурсійні маршрути та адміністративні будівлі, потребує капітального відновлення. До війни «Асканія-Нова» приймала до 140 тисяч відвідувачів на рік, що приносило значні доходи в місцевий бюджет і сприяло розвитку рекреаційної галузі [23].

Маріуполь є ще одним прикладом міста з багатою історичною та культурною спадщиною, що постраждало від руйнувань. До війни Маріуполь приваблював тисячі туристів, завдяки своїм архітектурним пам'яткам, серед яких були Драматичний театр і Музей народного побуту. Більшість цих об'єктів наразі знищена або зазнала серйозних пошкоджень внаслідок бойових дій, що унеможливило швидке відновлення туризму в регіоні. Реконструкція таких об'єктів потребуватиме значних інвестицій, які, за європейськими мірками, можуть становити кілька сотень мільйонів доларів, враховуючи рівень руйнувань. Донецька та Луганська області, де розташовані численні природні та історичні туристичні об'єкти, також зазнали суттєвих втрат. Серед найбільш постраждалих пам'яток — Свято-Успенська Святогірська Лавра, яка була частково зруйнована внаслідок авіаційних ударів і артилерійських обстрілів. Лавра, що входила до числа основних релігійних і культурних центрів східної України, до війни приймала десятки тисяч паломників і туристів щороку. Відновлення цього об'єкта вимагатиме не лише великих фінансових ресурсів, але й значних зусиль у сфері реставрації, зважаючи на історичне значення комплексу. Харківська область також постраждала від руйнувань, зокрема, через регулярні обстріли історичних пам'яток у центрі Харкова. Одним із постраждалих об'єктів є Національний музей Григорія Сковороди. Музейна інфраструктура сильно пошкоджена, що вимагає тривалого відновлення. Аналіз європейського досвіду свідчить, що музеї та культурні установи, які зазнали руйнувань під час війни, можуть відновлюватися протягом кількох десятиліть, оскільки для їх реконструкції потрібні спеціалізовані реставраційні підходи, а також фінансові ресурси в межах міжнародних грантових програм.

Південні регіони України, зокрема Запорізька область, також зазнали значних руйнувань. На тимчасово окупованій території розташовані курорти Бердянська, які до війни щорічно приваблювали тисячі туристів завдяки лікувальним грязям та узбережжю Азовського моря. Інфраструктура цих курортів наразі значно постраждала внаслідок військових дій та окупації, що ускладнює перспективи швидкого відновлення туристичного потоку після деокупації. Згідно з європейським досвідом, відновлення рекреаційних зон після війни може зайняти десятиліття, а інвестиції в інфраструктуру курортних міст на кшталт Бердянська можуть досягати кількох мільярдів доларів. Чорнобаївка, яка стала символом численних військових операцій, також має туристичний потенціал завдяки своєму розташуванню неподалік від Херсона та важливим історичним подіям, які відбувалися на цій території. Відновлення інфраструктури у цьому регіоні може перетворити його на туристичний центр, орієнтований на військово-історичний туризм. Це вимагатиме інвестицій у відновлення інфраструктури, яка наразі практично повністю зруйнована.

Найбільш сприятливою економічною моделлю для повоєнного відновлення туристичних пам'яток України є публічно-приватне партнерство (PPP). Ця модель забезпечує можливість поєднання державного фінансування з приватними інвестиціями, що дозволяє розподілити фінансове навантаження та знизити ризики для державного бюджету. В умовах значних руйнувань і обмежених ресурсів України, модель PPP забезпечує ефективний шлях до залучення приватного капіталу, який може бути використаний для реставрації культурних пам'яток і розвитку інфраструктури навколо туристичних об'єктів. Переваги цієї моделі полягають у тому, що держава зберігає контроль над стратегічними об'єктами культурної спадщини, забезпечуючи їх захист, але передає приватним інвесторам операційну діяльність та фінансування конкретних реставраційних або інфраструктурних проектів. Застосування цієї моделі може включати відновлення таких об'єктів, як Святогірська Лавра, музейні комплекси Харкова, курортні зони на узбережжі Азовського моря, або заповідники типу «Асканія-Нова», де приватний сектор може інвестувати в туристичну інфраструктуру та забезпечувати обслуговування туристів.

Висновки. Аналіз досвіду розвитку регіонального туризму в країнах Європи після Другої світової війни продемонстрував, що відновлення туристичної галузі є найважливішим елементом економічного відродження національних економік. Європейські країни використовували різні економічні моделі та стратегії, такі як публічно-приватне партнерство, державне фінансування через капітальні інвестиції та міжнародну фінансову допомогу, що забезпечувало стале відновлення туристичної інфраструктури та культурних об'єктів. Успіх цих моделей значною мірою залежав від здатності країн мобілізувати як внутрішні, так і зовнішні ресурси, а також від активної участі приватного сектору та міжнародних організацій.

Україна може використати ці напрацювання для відновлення своєї туристичної галузі після завершення повномасштабної війни. Застосування моделі публічно-приватного партнерства є найбільш ефективним для реставрації культурних пам'яток і розвитку туристичної інфраструктури, враховуючи масштаб руйнувань та обмеженість державних фінансів. Інтеграція сучасних технологій і цифрових рішень також буде важливим компонентом у стимулюванні туристичних потоків і підвищенні операційної ефективності об'єктів.

Література

1. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>.
2. Бурик М., Ромахова О., Алексеєнко І. Перспективи розвитку територіальних громад після завершення війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 14(28). С. 50–61. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-50-61](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-50-61).
3. Вовченко О. В., Петренко Н. С. Консенсусний підхід до відновлення економіки Європи після другої світової війни. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. № 3. С. 30–35. doi: <https://doi.org/10.32782/2786-765x/2023-3-5>.
4. Магомедов А. Зарубіжний досвід економічного відновлення після війни. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(41). С. 252–265. doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-252-265](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-252-265).
5. Manera, Carles & Taberner, Jaume & Molina, Ramon. The tourism revolution in the Mediterranean, 1950–2005. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/254390442_The_tourism_revolution_in_the_Mediterranean_1950-2005 (дата звернення: 20.10.2024).
6. Tarnoff C. The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance. *Congressional Research Service*. 2018. 33 p. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45079> (дата звернення: 20.10.2024).
7. Рябко Р. О. Територіальні особливості розвитку туризму в Швейцарії: кваліфікаційна робота бакалавра; наук. кер. В. М. Васильчук; Київ. нац. лінгв. ун-т. 2023. 65 с.
8. Дащук Ю. Є. Менеджмент об'єктів культурного туризму в умовах війни. *Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах війни: зб. пр. міжнар. науково-практ. форуму* (м. Львів, 19–21 квіт. 2023 р.). Львів, 2023. С. 151–157.
9. Маркушин О. Г. Відбудова міської інфраструктури у повоєнний період: зарубіжний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 3. С. 114–119. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.3.114>.
10. Синельник М. Ю., Гнатюк Л. Р. Реконструкція Дрездену: спроби і помилки. *Теорія та практика дизайну: зб. наук. праць. Архітектура та будівництво*. 2023. Вип. 28. С. 71–83. doi: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2023.28.8>.
11. Парфіненко А. Ю. Туризм і мир в політично розколотих націях: кейс-стаді. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2019. Вип. 139. С. 27–46.
12. Кнодель Л. В. Туризм і туристська освіта у Франції: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. 287 с.
13. Школа І. М. Навчальний посібник / За ред. проф. І. М. Школи. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. 662 с.
14. Шматків А. С., Терентьєва О. В., Шуть Р. А. Роль міжнародного туризму в економіці Італії. *Туризм і культурна спадщина. Міжвузівський збірник наукових праць*. URL: <http://infotour.in.ua/kuskov.htm> (дата звернення 18.10.2024).

15. Вебер Р.А. Індустрія туризму Німеччини: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра; наук. кер. А. П. Антонишин; Київ : НУФВСУ, 2024. 90 с.
16. Козак Т.І. Напрями та проблеми розвитку туризму Великої Британії: магістерська робота; наук. кер. Г. О. Кучерява; Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2019. 105 с.
17. Кожушна С.В. Деякі аспекти розвитку туризму в Швейцарії. *III Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених: тези доповідей* (Дніпро, 26 березня 2020 р.). Дніпро : Вид-во Університету імені Альфреда Нобеля, 2020. С. 106–107.
18. Гончарова О.С. Туризм в епоху воєн: дослідження історичного досвіду. *Географія та туризм: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. (28 лютого 2024 р., м. Харків). Харків, 2024. С. 496–505
19. Капітонова К.Ю. Сучасний стан туризму в Болгарії: проблеми та перспективи розвитку: кваліфікаційна робота бакалавра; наук. кер. Лебедева І.М.; Київ. нац. лінгв. ун-н. Київ, 2020. 77 с.
20. Терес Н. Досвід Фінляндії з розвитку історико-культурного туризму. *Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць*. 2018. Вип. 55. С. 130–135.
21. Тимошенко К.І. Комплексна оцінка туристичного потенціалу Нідерландів: кваліфікаційна робота бакалавра; наук. кер. Яворська О.Г.; Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2020. 85 с.
22. Житар І.І. Розробка та просування лікувально-оздоровчого туру до Румунії: кваліфікаційна робота бакалавра; наук. кер. Лебедева В.В.; Одеський нац. техн. ун-т., 2024. 93 с.
23. Національна академія аграрних наук України. *Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейна: вебсайт*. URL: www.askania-nova-zapovidnik.gov.ua (дата звернення: 20.10.2024).

References

1. Bulyk O. Strategiya vidnovlennya ekonomiky Ukrayiny pislya viny [Strategy for the economic recovery of Ukraine after the war]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 48. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51> [in Ukrainian].
2. Buryk M., Romaxova O., Alyeksyeenko I. Perspektyvy rozvytku terytorialnykh gromad pislya zavershennya viny [Prospects for the development of territorial communities after the end of the war]. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnologiyi*. 2023. № 14(28). P. 50–61. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-50-61](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-50-61) [in Ukrainian].
3. Vovchenko O. V., Petrenko N. S. Konsensusnyi pidkhyd do vidnovlennya ekonomiky yevropy pislia druhoi svitovoi viiny [Consensus approach to the recovery of the European economy after World War II]. *Kyivskyi ekonomichni naukovyi zhurnal*. 2023. № 3. P. 30–35. doi: <https://doi.org/10.32782/2786-765x/2023-3-5> [in Ukrainian].
4. Mahomedov A. Zarubizhnyi dosvid ekonomichnoho vidnovlennya pislia viiny [Foreign experience in post-war economic recovery]. *Naukovi perspektyvy*. 2023. № 11(41). P. 252–265. doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-252-265](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-252-265) [in Ukrainian].
5. Manera, Carles & Taberner, Jaume & Molina, Ramon. The tourism revolution in the Mediterranean, 1950–2005. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/254390442_The_tourism_revolution_in_the_Mediterranean_1950-2005.
6. Tarnoff C. The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance. Congressional Research Service. 2018. 33 p. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45079>.
7. Riabko R. O. Terytorialni osoblyvosti rozvytku turyzmu v Shveitsarii [Territorial Features of Tourism Development in Switzerland]: kvalifikatsiina robota bakalavra; nauk. ker. V. M. Vasylchuk; Kyiv. nats. linhv. un-t. K., 2023. 65 p. [in Ukrainian].
8. Dashchuk Yu. Ye. Menedzhment obektiv kulturnoho turyzmu v umovakh viiny [Management of Cultural Tourism Sites in Wartime]. *Industriia hostynnosti: stan, tendentsii rozvytku ta perspektyvy haluzi v umovakh viiny: zb. pr. mizhnar. naukovo-prakt. forumu*. Lviv, 19–21 kvit. 2023. P. 151–157 [in Ukrainian].
9. Markushyn O. H. Vidbudova miskoi infrastruktury u povoienni period: zarubizhnyi dosvid [Rebuilding urban infrastructure in the post-war period: international experience]. *Investysii: praktyka ta dosvid*. 2023. № 3. P. 114–119. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.3.114> [in Ukrainian].
10. Synelnyk M. Yu., Hnatiuk L. R. Rekonstruktsiia Drezdenu: sproby i pomylky [Reconstruction of Dresden: trials and errors]. *Teoriia ta praktyka dyzainu: zb. nauk. prats. Arkhitektura ta budivnytstvo*. 2023. Vyp. 28. P. 71–83. doi: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2023.28.8> [in Ukrainian].
11. Parfinenko A. Yu. Turyzm i myr v politychno rozkolotkykh natsiiakh: keis-stadi [Tourism and peace in politically divided nations: case study]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. 2019. Vyp. 139. P. 27–46 [in Ukrainian].
12. Knodel L. V. Tourism and tourism education in France [Turyzm i turystska osvita u Frantsii]: monohrafiia. Kyiv: FOP Kandyba T. P., 2019. 287 p. [in Ukrainian].
13. Shkola I. M. Navchalnyi posibnyk [Textbook] / Za red. prof. I. M. Shkoly. Chernivtsi: ChTEI KNTEU, 2003. 662 p. [in Ukrainian].
14. Shmatkiv A. S., Terentieva O. V., Shut R. A. Rol mizhnarodnoho turyzmu v ekonomitsi Italii [The role of international tourism in the economy of Italy]. *Turyzm i kulturnu spadshchynu. Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats*. URL: <http://infotour.in.ua/kuskov.htm> [in Ukrainian].

15. Veber, R. A. Industriia turizmu Nimechchyny [The tourism industry of Germany]: kvalifikatsiina robota na zdobuttia osvithnoho stupenia bakalavra; nauk. ker. A. P. Antonyshyn; Kyiv: NUFVSU, 2024. 90 p. [in Ukrainian].
16. Kozak T. I. Napriamy ta problemy rozvytku turizmu Velykoi Brytanii [Directions and issues in the development of tourism in Great Britain]: mahisterska robota; nauk. ker. H. O. Kucheriava; Kyiv. nats. linhv. un-t. Kyiv. 2019. 105 p. [in Ukrainian].
17. Kozhushna S. V. Some aspects of tourism development in Switzerland [Deiaki aspekty rozvytku turizmu v Shveitsarii]. *III Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh: tezy dopovidei*. Dnipro, 26 bereznia 2020 r. Dnipro: Vyd-vo Universytet imeni Alfreda Nobelia, 2020. P. 106–107 [in Ukrainian].
18. Honcharova O. S. Turyzm v epokhu voien: doslidzhennia istorychnoho dosvidu [Tourism in the era of wars: studying historical experience]. *Heohrafia ta turyzm: materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody* (28 liutoho 2024 r., Kharkiv). P. 496–505 [in Ukrainian].
19. Kapitonova K. Yu. Suchasnyi stan turizmu v Bolharii: problemy ta perspektyvy rozvytku [Current state of tourism in Bulgaria: problems and development prospects]: kvalifikatsiina robota bakalavra; nauk. ker. Lebedieva I. M.; Kyiv. nats. linhv. un-n. Kyiv, 2020. 77 p. [in Ukrainian].
20. Teres N. Dosvid Finliandii z rozvytku istoryko-kulturnoho turizmu [Experience of Finland in the development of historical and cultural tourism]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy: zbirnyk naukovykh prats*. 2018. Vyp. 55. P. 130–135 [in Ukrainian].
21. Tymoshenko K. I. Kompleksna otsinka turystychnoho potentsialu Niderlandiv [Comprehensive assessment of the tourism potential of the Netherlands]: kvalifikatsiina robota bakalavra; nauk. ker. Yavorska O. H.; Kyiv. nats. linhv. un-t. Kyiv. 2020. 85 p. [in Ukrainian].
22. Zhytar I. I. Rozrobka ta prosvannia likuvalno-ozdorovchoho turu do Rumunii [Development and promotion of a wellness tour to Romania]: kvalifikatsiina robota bakalavra; nauk. ker. Lebedieva V. V.; Odeskyi nats. tekhn. un-t. 2024. 93 p. [in Ukrainian].
23. Natsionalna akademiia ahrarynykh nauk Ukrainy [The national academy of agrarian sciences of Ukraine]. *Biosfernyi zapovidnyk "Askaniia-Nova" imeni F. E. Falts-Feina — Falz-Fein Biosphere Reserve "Askania Nova": website*. URL: www.askania-nova-zapovidnik.gov.ua [in Ukrainian].